

Osmanlı'da Eğitimin
Modernleşmesi ve

Ahmed

Kemal Paşa

Biyografisi, Eğitim Politika ve
Uygulamaları

Eyüp CÜCÜK

Dr. Eyüp CÜCÜK

**Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi ve
AHMED KEMAL PAŞA
Biyografisi, Eğitim Politika ve Uygulamaları**

ISBN 978-625-7228-81-7

DOI 10.14527/9786257228817

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Kasım 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emek Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Sevgili eřim Yasemin ve ođlum ađan Aslan'a...

Dr. Eyüp CÜCÜK

1989 yılında Gaziantep'te doğdu. Lisans eğitimini Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2011 yılında tamamladı. Aynı yıl itibarıyla Gaziantep Üniversitesi Yakın Çağ Tarihi Ana Bilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimini 2017 yılında, aynı programdaki doktora eğitimini ise 2020 yılında tamamladı. Bu süreçte Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretimi Ana Bilim Dalında 2013 yılında başladığı yüksek lisans tezini 2015 yılında tamamladı. 2014 yılından bu yana Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Araştırma Görevlisi kadrosunda çalışmaktadır. Araştırma konuları eğitim tarihi, eğitim bilimleri, eğitim politikaları tarihi, eğitimde modernleşme, eğitimin felsefi, sosyal ve tarihi temelleri alanlarını kapsayan Dr. Eyüp CÜCÜK'ün bu alanlarda ulusal-uluslararası ölçekte yayımlanmış çok sayıda bildiri, makale ve kitap bölümü çalışmalarının yanı sıra araştırmacı olarak yer aldığı ulusal destekli projeleri bulunmaktadır.

ORCID No: 0000-0003-2660-8009

TAKDİM

Türk toplumunun geleceğe hazırlanması noktasında maarif olgusunun ne derece önemli olduğu artık herkesin malumu olan bir konu ve gerçeklik olarak temayüz etmiştir. İctimai, iktisadi ve kültürel gelişmenin sağlanmasının yanı sıra gelecek nesillere aktarılması elzem olan kültür hazinelerimizin bu uğurdaki yegâne yolu her halde maariftir. Bu durum, içinde bulunduğumuz zaman diliminde böyle olmakla birlikte aslında tarihi sürecin her diliminde aynı öneme sahip bir konu olagelmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde büyük bir değişimin yaşandığı 19. yüzyılın sonlarından itibaren dönemin matbuat hayatında da bu konuya ciddi bir şekilde yer verilmiş ve uzun süreden beri devletin içinden çıkmakta zorlandığı sorunların temel çözüm merkezinin maarif olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Tabiidir ki bu farkındalık devletin karşılaştığı sorunlara esaslı çözümler üretilmesi konusunda önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir.

Tanzimat Dönemi ve sonrasında devam eden süreç boyunca ciddi anlamda hissedilir hale gelen bu olgu, günümüz eğitim öğretim hayatının sorunlarının çözümünde de gittikçe artan önemine bir örnek teşkil etmektedir. Hakikaten eğitim öğretim faaliyetlerinin devletin en önemli ve öncelikli konu ve yatırım alanlarından biri haline gelmesi ve gerek bürokrasinin gerekse günümüz matbuat âleminin bu konuya ciddi bir şekilde eğilmeleri bu önemin göstergelerindedir ve bir şekilde maarif üzerine çalışan akademisyenler için büyük bir mutluluk kaynağıdır. Fakat unutulmaması gereken önemli hususlardan biri de tarih ilminin bu gelişme sürecindeki rolüdür. Zira tarih ilmi beşeriyetin ilk zamanlarından beri insanlığın tekâmülünde oluşturulan mirasın kaydı ve geleceğe aktarılması konusunda hayati ehemmiyeti haiz olagelmıştır. Bu minvalde maarif tarihimizin gelişim safhalarının ilmi bir usul ile değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

1857 yılında kurulmuş olan Maarif-i Umumiye Nezareti, Osmanlı maarifinde kurumsallaşma adına önemli bir adımdır. 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi eğitim öğretim hayatının düzenlenmesi konusunda mühim bir gelişmedir. Maarifte meydana gelen bu gelişmeler devrin önemli şahsiyetlerinin elinde şekillenmiştir. İşte bu şahsiyetlerden biri de Ahmed Kemal Paşadır. Esasen bir doktora tezi çalışmasının sonucu olarak hayat bulan bu eser, Tanzimat Dönemi'nde maarif hayatının modernleşmesinde önemli bir figür olan Ahmed Kemal Paşa odağında yapılan kapsamlı bir araştırmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu eserde maarif alanındaki Osmanlı arşiv evrakının devre ışık tutan ve gün yüzüne çıkmayı bekleyen belgelerinin kullanılmış olması çalışmaya ayrı bir ehemmiyet ve değer katmaktadır. Bilimsel esaslı bir biyografisinin sunulması ve bir devlet adamı olarak icra ettiği görevlerin ortaya konulmasının yanında Ahmed Kemal Paşa'nın başta modern rüştiye mekteplerinin kuruluşu, Darülmüalliminin

açılışı ve Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin hazırlanışı konusundaki katkıları ile Maarif Nazırlığı dönemlerindeki diğer faaliyetlerinin ortaya konulması Tanzimat Dönemi maarif modernleşmesi sürecinin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Söz konusu dönemin anlaşılmasında maarif nazırlarının ilmi ve entelektüel profillerinin analiz edilmesi bilhassa üzerinde durulması gereken bir konudur. Zira devrin genel görünümünün yanında politika üretici maarif bürokrasisinin zihin dünyaları ve şahsi özellikleri de sürecin anlaşılması açısından bir o kadar etkilidir. Dolayısıyla bu çalışmada olduğu gibi Osmanlı Maarif Nazırlarının müstakil araştırmalarla irdelenmesi maarif tarihimiz adına ehemmiyetli ve kayda değer bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı arşivindeki maarif evrakında sıklıkla dile getirilen *takdimü'l-ehemm ale'l-mühim* ilkesinin bir numunesi olarak görülen bu eser alandaki ciddi bir boşluğu doldurmaktadır. Maarif hayatımızın her konusu mühimdir ve ilmi bir bakışla değerlendirilmeye muhtaçtır. Ancak maarif hayatına yön veren önemli şahsiyetlerin üzerinden maarif tarihinin değerlendirilmesi, öncelenmesi gereken bir husus olmalıdır. Bu alanda meşhur eğitimci ve maarif nazırları hakkında çalışmalar yapılmış olmasına rağmen devrin en önemli şahsiyetlerinden Ahmed Kemal Paşa ve eğitim politikaları bağlamında ciddi bir çalışmanın yapılmamış olması Ahmed Kemal Paşa'ya bir haksızlık olarak addedilebilir. Fakat ne mutlu ki elinizdeki bu eser, gündün güne yükselen bir binaya benzeyen maarif araştırmaları için bir kilit taşının daha makamına yerleştirilmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu öncelikler dikkate alınarak geniş bir araştırma sahasından toplanan birinci elden kaynaklar ve tetkik eserlerin incelenmesi ve uzun süreli bir emekle Dr. Eyüp CÜCÜK tarafından hazırlanan bu kitap maarif tarihimizdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu çalışmanın ileride yapılacak maarif tarihi çalışmaları için bir örnek olması temennisiyle genç araştırmacıyı tebrik ederim.

Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

ÖN SÖZ

Tarihin yalnızca konusu geçmişle ilgili olup bugünümüz için kıymetli bir tecrübe yarınımız içinse yol gösterici bir ufuk niteliği taşır. Osmanlı Devleti'nde eğitimin modernleşmesi sürecinde kritik rol oynamış figürlerin biyografilerini incelemek ve onların, yaşadıkları dönemdeki eğitim ve kültür hayatına katkılarını kapsamlı bir şekilde araştırmak eğitim tarihi alanının öncelikli bir konusudur. Bu mesuliyetle yaklaşıldığı takdirde eğitimde modernleşmeyi anlamlandırabilmek ve etkileri bugüne kadar süren bu bağlamdaki çıktıları gelişimsel ve bütüncül bir bakışla değerlendirebilmek mümkün olabilir. Böylelikle aslında geçmişe değil geleceğe hizmet etmiş oluruz. Bu anlayışla gerçekleştirmiş olduğum doktora tezi araştırmamın bir ürünü olarak ortaya çıkan bu kitap, reformist ve öncü çalışmalarıyla Tanzimat Dönemi Osmanlı eğitim modernleşmesinin başkahramanlarından biri olan Ahmed Kemal Paşa'yı konu almaktadır. Bu çerçevede Kemal Paşa'nın farklı profil alanlarındaki biyografik portresi incelenmiş ve onun eğitimci bir aydın-bürokrat kimliğiyle Osmanlı eğitim modernleşmesine katkısı kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır.

Elinizdeki kitabın giriş kısmında konuyla ilgili genel bilgilere yer verilerek araştırmada ele alınan temel sorunsal üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte araştırmamın amacı ve önemi, odaklandığı sorular, kapsam ve sınırlıkları genel hatlarıyla ifade edilmiş olup ayrıntıya girilmemiştir. Bu hususların yanı sıra araştırmamın nasıl bir yöntem dâhilinde kurgulanıp gerçekleştirildiği, araştırmamın modeli, veri toplama aracı ve süreci, verilerin analizi gibi konulara dair tüm detaylara Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamış olduğum doktora tezimden ulaşmak mümkündür.

Kitabın birinci bölümünde tarihsel bir figür olarak Ahmed Kemal Paşa'yı her yönüyle tanıtmayı amaçlayan bilimsel bir biyografi oluşturularak sunulmuştur. Bu bölümde Ahmed Kemal'in yurt içi ve yurt dışında görevlendirildiği memuriyetler, devlet hizmetinde elde ettiği başarı ve başarısızlıklar, kendisine tevcih buyrulan ödül ve nişanlar, kişisel beceri ve donanımı, âlim, edip ve şair yönü ile kısıtlı bilgi bulunan özel hayatı ve yakınlarına dair bilgiler yer almaktadır. Doğumundan ölümüne kadar Ahmed Kemal'in şahsıyla ilgili ulaşılabilen bilgilerin sunumunda -biyografi araştırmalarının bir gereği olarak- kronolojik bir sıra takip edilmiş olmakla birlikte bütünsel anlamı daha derli toplu bir biçimde ortaya koymak maksadıyla gerekli görülen kısımlarda tematik sınıflandırmaya da gidilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde araştırmamın odak noktası olan Ahmed Kemal Paşa ve Osmanlı eğitim modernleşmesine katkıları bilhassa öne çıkarılarak onun ekseninde bir literatür incelemesi yapılmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle ilgili literatürde çokça işlenen ve bilenen bir konu olan Tanzimat Dönemi Osmanlı eği-

tim modernleşmesi, bu bölümde Kemal Paşa bağlamında farklı bir bakış açısıyla yeniden keşfedilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu bölümün amacı literatürde bilinen konuların olduğu gibi nakledilmesi değil; Kemal Paşa'nın Tanzimat Dönemi eğitim modernleşmesindeki rolünü ve bürokrasideki yerini tartışarak değerlendirmektir. Belirtilen amaca uygun olarak oluşturulan bu bölüm aynı zamanda kitabın birinci ve üçüncü bölümlerini birbirine bağlayan bir köprü vazifesi de görmektedir. Birinci bölümde Kemal Paşa'nın biyografisi, üçüncü bölümde eğitim politika ve uygulamaları sunulmuştur. Bu bölümde ise daha önce biyografisi sunulan Kemal Paşa'nın Tanzimat Dönemi eğitim modernleşmesindeki yeri ve konumu birtakım ana etmenler ve muhtelif değişkenler çerçevesinde tartışılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Ahmed Kemal Paşa'nın maarifle ilgili üst düzey görevler sürdürdüğü Tanzimat Dönemi'nde bizzat kendisinin bir icraatı olarak veya yöneticiliğini yaptığı kurum bünyesinde geliştirilen eğitim politika ve uygulamalarına yer verilmiştir. Doğrudan kendisinin etkisiyle vücut bulan faaliyetler özellikle belirtilmiş olup bunun yanı sıra eğitime ilişkin yöneticilik dönemini kapsayan fakat kendisinin ne derece dahil olduğu bilinmeyen faaliyet ve konulara da gerekli açıklamalar yapılmak suretiyle yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde Ahmed Kemal Paşa'nın maarifle ilgili üst düzey yönetici vasfıyla görevde bulunduğu dönemlerde ortaya konulan eğitim politika ve uygulamalarının analizi yer almaktadır. Bir önceki bölümde detaylı bir şekilde ortaya konulan politikalara ilişkin içerik analizi yöntemiyle yapılan analizler neticesinde elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur.

Kitabın sonuç kısmında ise Kemal Paşa'yı merkeze almak suretiyle Tanzimat Dönemi Osmanlı eğitim modernleşmesini mercek altına alan bu araştırma neticesinde ulaşılan sonuçlar tartışılarak değerlendirilmiştir. Birincil kaynakları temel almak suretiyle ele aldığı konuya ilişkin orijinal bilgiler sunmayı ve özgün bir yorum getirmeyi amaçlayan bu kitabın tüm bölümlerinde olduğu gibi sonuç kısmında da eklektik bir bakış açısıyla hareket edilmiştir. Böylelikle Ahmed Kemal Paşa ve Tanzimat Dönemi Osmanlı eğitim modernleşmesini anlamak adına yapılan / yapılacak olan araştırmalara yeni fikir ve teorilerle müteavazı bir katkı sunma çabası içerisinde olunmuştur. Kitabın başta eğitim bilimleri ve tarih bölümlerindeki lisans-lisansüstü öğrenciler, akademisyen ve araştırmacılar olmak üzere Türk eğitim tarihi, Osmanlı eğitim modernleşmesi ve eğitim politikaları tarihine ilgi duyan tüm okurlara naçizane bir fayda sağlaması ümidiyle...

Dr. Eyüp CÜCÜK

Aralık 2020 – Gaziantep

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın fikrîsel temelleri ve arakaplan hazırlıkları eğitim tarihi alanında kendimi geliştirme ve uzmanlaşma yolculuğumda ilk ürünleri ortaya koymaya başladığım 2015 yılına kadar geri götürülebilir. Araştırma konusunun bir düşünce olarak kurulup geliştiği günlerden bir doktora tezi olarak vücut bulduğu ve nihayetinde bir kitap hüviyetiyle yayımlandığı bu zamana kadar geçen sürede pek çok kişinin doğrudan ve dolaylı olarak desteğini gördüğümü ve onlara müteşekkir olduğumu belirtirim.

Bununla birlikte ilk aşamadan son noktaya kadar sunmuş olduğu katkılarla bu araştırmanın var olmasını sağlayan ve desteği, öngörüsü, yol göstericiliği sayesinde bilgi, beceri ve donanımımı artırıp geliştirebilme hevesimi her daim körükleyen değerli danışmanım-hocam Doç. Dr. Ayhan DOĞAN'a gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma sürecinin her aşamasında desteklerini gördüğüm kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Ali YILDIRIM ve Doç. Dr. Betül BALKAR'a çok teşekkür ederim. Özellikle Mehmet Ali Hocamın eğitim tarihi alan uzmanlığı ve Betül Hocamın eğitim yönetimi alan uzmanlığıyla sunmuş oldukları destek ve yönlendirmeler eğitim tarihi alanındaki bu araştırmanın disiplinlerarası bir hüviyet kazanmasında etkili olmuştur. Öte yandan pek çok konuda bilgi ve deneyimlerine başvurduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Fatih DEMİREL ve Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ'ye şükranlarımı sunarım. Ayrıca akademik hayatın hiç bitmeyen sorunlarında bana destek olarak önümü açan ve kitabın yayım sürecinde de desteklerini gördüğüm sayın hocam Prof. Dr. Yavuz SAKA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırma sürecim boyunca alanlarındaki uzmanlık ve deneyimleriyle desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen ve aynı zamanda dostluk ve fedakârlıklarına da mazhar olduğum Dr. Öğr. Üyesi Emrah Berkant PATOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi Sadık ÇETİN, Dr. Erkan IŞIKTAŞ, Dr. Mesut YOLAL, Arş. Gör. Murat ÖZDEMİR, Fatma PATOĞLU, Arş. Gör. Mehmet Ali ARICI ile değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YILDIRIM'a en içten şükranlarımı sunarım.

Son olarak, bu yolculuktaki bilhassa manevi destek ve fedakarlıklarıyla beni mutlu eden ailemin tüm üyelerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Öte yandan bu çalışmanın, Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince “*Maarif Nazırı Ahmed Kemal Paşa (1808-1886): Biyografisi, Eğitim Politika ve Uygulamaları*” başlıklı (EF.DT.19.03. kodlu) Doktora Tezi Araştırma Projesi kapsamında desteklendiğini bildirir, emeği geçenlere teşekkür ederim.

Dr. Eyüp CÜCÜK

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	vii
Teşekkür.....	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

AHMED KEMAL PAŞA’NIN BİYOGRAFİSİ

1.1. Kişisel Özellikleri: Doğum Yeri ve Nesebi	9
1.2. Eğitimsel Profili: Öğrenim Hayatı.....	9
1.3. Bürokrat Profili: Yükselen Kariyeri.....	10
1.3.1. Defterdar Mektupçu Kalemî Memurluğu.....	11
1.3.2. Ceride Nezareti Başkâtipliği.....	11
1.3.3. Osmanlı Devleti Tahran Elçiliği Başkâtipliği ve Tercümanlığı.....	13
1.3.4. Sadaret Mektupçu Kalemî Memurluğu.....	15
1.3.5. Osmanlı Devleti Tahran (Özel) Elçiliği	16
1.3.6. Takvim-i Vekayî Farsça Mütercimliği	21
1.3.7. Mısır’a Görevlendirilmesi	22
1.3.8. Musul ve Cizre’ye Görevlendirilmesi	23
1.3.9. Mekâtib-i Umumiye Yöneticiliği ve Avrupa Seyahati	27
1.3.10. Osmanlı Devleti Berlin Ortaelçiliği.....	46
1.3.11. Bosna-Hersek Bölgesine Müfettiş Olarak Görevlendirilmesi.....	65
1.3.12. Şehzadelerin Ders Nazırlığı ve Meclis-i Ali Tanzimat Üyeliği.....	76
1.3.13. Harem-i Hümayun Masarifat Nazırlığı.....	77
1.3.14. Maarif Nazırlığı.....	79
1.3.15. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye Üyeliği.....	80
1.3.16. Maarif Nazırlığına İkinci Kez Tayini.....	82
1.3.17. Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyyeye İkinci Kez Üyeliği.....	84
1.3.18. Şura-yı Devlet Üyeliği	85
1.3.19. Evkaf Nazırlığı.....	89
1.3.20. Maarif Nazırlığına Üçüncü Kez Tayini	90
1.3.21. Şura-yı Devlet Üyeliği’ne İkinci Kez Tayini.....	91
1.3.22. Maarif Nazırlığına Dördüncü Kez Tayini.....	92
1.3.23. Şura-yı Devlet Üyeliğine Üçüncü Kez Tayini.....	93
1.3.24. Evkaf Nazırlığına İkinci Kez Tayini.....	94

1.3.25. Maarif Nazırlığına Beşinci Kez Tayini	96
1.3.26. Maarif Nazırlığına Altıncı Kez Tayini	96
1.3.27. Meclis-i Ayan Üyeliği	98
1.3.28. Harem-i Hümayun Masarifat Nazırlığına İkinci Kez Tayini	99
1.3.29. Bürokratik Profiline İlişkin Genel Bir Değerlendirme	101
1.4. Başarı Profili: Devlet Hizmetlerinde Aldığı Rütbe ve Nişanlar	103
1.5. Entelektüel Profili: Bir Tanzimat Âlim, Edip ve Şairi Olarak Ahmed Kemal Paşa	106
1.5.1. Kitap Türünden Eserleri	106
1.5.2. Şiirleri	111
1.5.3. Takriz ve Tarih Manzumeleri	119
1.5.4. Kişisel Kütüphanesi	122
1.6. Aile Profili	124
1.6.1. Eşi ve Kızları	124
1.6.2. Oğulları	125
1.6.3. Kız Kardeşleri	128
1.7. Kemal Paşa'nın Biyografisi Üzerine Bir Değerlendirme	129

2. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİMDE MODERNLEŞME VE AHMED KEMAL PAŞA

2.1. Eğitimde Modernleşmenin Nedenleri ve Temel Dinamikleri.....	137
2.2. Tanzimat Dönemi Eğitimde Modernleşme Hareketleri.....	141
2.3. Tanzimat Dönemi Eğitim Modernleşmesinde Ahmed Kemal Paşa'yı Konumlandırmak.....	149
2.4. Tanzimat Dönemi Bürokrasi Geleneği ve Ahmed Kemal Paşa.....	154

3. BÖLÜM

AHMED KEMAL PAŞA'NIN EĞİTİM POLİTİKA VE UYGULAMALARI

3.1. Mekâtib-i Umumiye Nezaretindeki Eğitim Politika ve Uygulamaları	162
3.1.1. Mekâtib-i Umumiye Muavinliği Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları.....	163
3.1.2. Sıbyan Mekteplerinde Reform Girişimi.....	164
3.1.3. Modern Rüştiye Mekteplerinin Açılması.....	171
3.1.4. Darülfünunun Kuruluşuna Yönelik Çalışmalar.....	176

3.1.5. Darülmualimin'in Kuruluşuna Yönelik Çalışmalar	178
3.1.6 Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü/Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları	179
3.1.7. Sıbyan mekteplerinde Reform Çabası.....	180
3.1.8. Rüştiyelerin yaygınlaştırılması	181
3.1.9. Rüştiyelerdeki Sınav Uygulamaları.....	188
3.1.10. Rüştiyelere Modern Ders Araç Gereçlerinin Temini	191
3.1.11. Mekteplerin Fiziki İhtiyaçlarının Giderilmesi	196
3.1.12. Rüştiye Mezunlarının Değerlendirilmesi	197
3.1.14. Maarif Personeline Verilen Ödül ve Nişanlar	204
3.1.15. Öğretmen Yetiştirmek Üzere Darülmualliminin Açılışı.....	206
3.1.16. Enderun Mektebinde Reform	210
3.1.17. Valide Sultan Mektebi/ Darülmaarifin Kuruluşu	213
3.1.18. Kemal Efendi'nin Eğitim Amaçlı Avrupa Seyahati	216
3.1.19. Encümen-i Danişin kuruluşu.....	217
3.1.20. Eğitim Ekonomisindeki Güçlükler: Bütçe ve Masraf Kalemleri.....	219
3.1.21. Eser Basım ve Yayım Faaliyetleri	221
3.2. I. Maarif Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları	225
3.2.1. Maarif Personeli: Atama ve Maaşlar.....	225
3.2.2. Mekteb-i Aklamın Açılışı.....	228
3.2.3. Rüştiyelerin Yaygınlaştırılması ve Öğrenci İmtihanları.....	229
3.2.4. Mekteplerin Fiziki İhtiyaçlarının Giderilmesi	231
3.2.5. Ders Araç Gereçlerinin Temini.....	232
3.2.6. Takvimhane ve Tabhane Nezaretinin Maarif Nezaretine Bağlanması.....	232
3.3. II. Maarif Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları.....	234
3.3.1. Yeni Açılan Rüştiyeler, Öğretmen Atama ve Maaş Durumları	235
3.3.2. Taşrada Rüştiye Mektebi Açılışı ve Öğretmen Atamalarında Takip Edilen Bürokratik Prosedür.....	246
3.3.3. Lisan Mektebinin Açılışı	247
3.3.4. Mülkiye Mühendis ve Islah-ı Sanayi Mektebinin Kuruluşuna Yönelik Çalışmalar.....	252
3.3.5. Maarif Personeli: Atama, Maaş, Terfi, İzin	255
3.3.6. Eğitim Kurumlarının Fiziki İhtiyaçlarının Karşılanması	259
3.3.7. Ders Araç Gereçlerinin Temini.....	262
3.3.8. Arnavutluk'ta Türkçe Eğitim Politikası.....	263
3.3.9. Tercüme Cemiyetinin Kuruluşu	264
3.3.10. Avrupa ile İlişkiler	268
3.3.11. Eser Basım ve Yayım Faaliyetleri	271
3.3.12. Eğitimin Genel Durumu Hakkında İstatistiki Veriler	276

3.4. I. Şura-yı Devlet Üyeliği Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları.....	277
3.4.1. Rüştîyelerin Yaygınlaştırılması.....	278
3.4.2. Saraybosna'da Hristiyan Kadınlar İçin Açılan Dikiş ve Nakış Mektebine Özel Bütçe Tahsisatı	278
3.4.3. Mekteplerin Fiziki İhtiyaçlarının Karşılanması	279
3.4.4. Darülmuallimine Suriye'den Arapça Bilen Özel Öğrenciler Alınması	280
3.4.5. Taşrada Bulunan Rüştîyelerde Fransızca Dersler Okutulması.....	281
3.4.6. Takvim-i Vekayi Gazetesi ile İlgili Düzenlemeler.....	283
3.4.7. Öğretmen Atamalarına İlişkin Düzenlemeler	284
3.4.8. Osmanlı Genel Eğitim Yasasının İlanı: 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi.....	286
3.5. III. Maarif Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları	288
3.6. IV. Maarif Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları.....	289
3.6.1. Rüştîyelerin Yaygınlaştırılması.....	290
3.6.2. Ders Araç Gereçlerinin Temini.....	292
3.6.3. Mekteplerin Fiziki İhtiyaçlarının Karşılanması	296
3.6.4. Maarif Personeli: Atama, Maaş, Nakil, Becayış.....	298
3.6.5. Eser Basım ve Yayım Faaliyetleri	303
3.7. V. Maarif Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları.....	308
3.8. VI. Maarif Nazırlığı Dönemi Eğitim Politika ve Uygulamaları	308
3.8.1. Rüştîyelerin Yaygınlaştırılması.....	309
3.8.2. Maarif Personeli: Atama Usul ve Esasları	310
3.8.3. Maarif Personeli: Nakil ve Becayış.....	314
3.8.4. Maarif Personeli: İdari ve Mali Sorunlar	315
3.8.5. Maarif Personeli: İzin ve Merkezi Prosedürler	317
3.8.6. Maarif Personeli Disiplin sorunları: "Su-i hal ve adem-i iktidar"	319

4. BÖLÜM

AHMED KEMAL PAŞA'NIN EĞİTİM POLİTİKALARININ ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Mekâtib-i Umumiye Yöneticiliği Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Analizi.....	322
4.2. I. Maarif Nazırlığı Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Analizi.....	330
4.3. II. Maarif Nazırlığı Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Analizi	333
4.4. Şura-yı Devlet Üyeliği Dönemi Eğitim Politikaları ve Analizi.....	337
4.5. IV. Maarif Nazırlığı Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Analizi	347
4.6. VI. Maarif Nazırlığı Dönemindeki Eğitim Politikaları ve Analizi.....	350

SONUÇ: AHMED KEMAL PAŞA VE EĞİTİMDE MODERNLEŞME ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	353
KAYNAKLAR	371
1. Arşiv Kaynakları.....	371
2. Kaynak Eserler	373
3. Gazeteler.....	375
4. Araştırma-İnceleme Eserler	377
5. Elektronik Kaynaklar	390
EKLER	393
Ek 1. Ahmed Kemal Paşa'nın Fotoğrafı 1	393
Ek 2. Ahmed Kemal Paşa'nın Fotoğrafı 2.....	394
Ek 3. Ahmed Kemal Paşa'nın Fotoğrafı 3.....	395
Ek 4. Ahmed Kemal Paşa'nın Fotoğrafı 4.....	396
Ek 5. Ahmed Kemal Paşa'nın Fotoğrafı 5.....	397
Ek 6. Ahmed Kemal Paşa'nın Bazı Devlet Ricaliyle Birlikte Çekilen Fotoğrafı 6	398
Ek 7. Ahmed Kemal Paşa'nın Memuriyetlerine İlişkin Hizmet Cetveli	399
Ek 8. Belçika Kralı Leopold'un İstanbul'a Gönderdiği Teşekkür Mektubu.....	400
Ek 9. Ahmed Kemal Paşa'nın Maarif Nazırlığına atanmasına istinaden Nezaret Heyetinin Padişah'a sundukları teşekkür mektubu	401
Ek 10. Ahmed Kemal Paşa'nın Kız kardeşi Hatice Nakiye Hanım'ın Maddi Yardım Talebi.....	402